

DELHİ TÜRK SULTANLIĞI'NDA SARAY HAYATINDAN BAZI KESİTLER (1206-1414)

S. Halûk KORTEK*

Hükümdarların saray yaşantıları hakkındaki bilgiler, özellikle de Türk-İslâm devletleri hükümdarlarının haremeleri, âile hayatları ve özel hayatları hemen her kesimden insanın ilgisini çekmiştir. Ancak kaynaklardaki bilgilerin ya da kaynakların azlığı sebebiyle bu konu hakkında geniş çaplı çalışmalar meydana getirilememiştir. Bu sebeple günümüzde daha çok Osmanlı pâdişâhlarının haremeleri ve özel yaşamları üzerine yapılan araştırmalar göze çarpmaktadır. Biz burada 1206 tarihinde Türkler tarafından kurulan, 1414 yılına kadar da Türk kökenli hânedânların (Muizzîler, Halacîler, Tuğluklular) idare ettiği Ortaçağ Türk-İslâm devletlerinin en önemlilerinden biri olan ve Hindistan'da Türk-İslâm kültür ve medeniyetinin yayılmasında önemli rol oynayan Delhi Türk Sultanları'nın özel hayatlarını, resmî görev ve sorumluluklarından artakalan zamanda saray içinde veya saray dışında vakitlerini nasıl geçirdiklerini çağdaş kaynaklardaki bilgiler ışığında inceleyeceğiz¹.

Delhi Türk Sultanlığı'nda hükümdarlar özel ve aile yaşantılarını sarayın harem bölümünde geçirmekteydiler. Kaynaklarda hârem-i saltanat, harem-i sultânî, haremgâh² gibi isimlerle geçen haremde hükümdarın nikâhli eşleri, câriyeleri, annesi, kız kardeşleri, kız çocukları ve küçük yaştaki şehzâdeler yaşarlardı.

* Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Delhi Sultanlığı tarihi hakkında daha geniş bilgi için bk. K. A. Nizami-M. Habib (ed.), *A Comprehensive History of India, Delhi Sultanat, (A.D. 1206-1526)*, V, New Delhi 1982; R. C. Majumdar (ed.), *The History and Culture of the Indian People, The Delhi Sultanate*, Bombay 1967; P. Jackson, *The Delhi Sultanate A Political and Military History*, Cambridge 1999.

² Ebû Ömer Minhâceddîn Osman b. Sirâceddîn Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsiri yâ Târîh-i İrân ve İslâm*, (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1984, II, 69; Şems-i Sirâc Afîf, *Târîh-i Firâzşâhi*, (nşr. Mevlâî Vilâyet Hüseyin), Kalkûta 1890, s. 71; Nizâmeddîn Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, (nşr. B. De), Kalkûta 1913, I, 106.

Hükümdarın hanımına "hudâvende-i cihân", "melike-i cihân" veya "mahdûme-i cihân" adı verilirdi³. Eğer kendi oğlu tahtta bulunuyorsa hükümdar anneleri de bu adlarla anılırlardı.

Hükümdar eşlerinin ve annelerinin özellikle zayıf karakterli, kudretsiz ve eğlenceye düşkün hükümdarlar zamanında devlet işlerine karıştıklarını görmekteyiz. Bunlar arasında ilk göze çarpan Sultan Şemseddin İltutmuş'un (1210-1236) hanımı Hudâvende-i Cihân Şâh Terken'dir. Şâh Terken, Sultan İltutmuş'un ölümü üzerine tahta çıkan oğlu Sultan Rükneddin Firûz-Şâh'ın (ölm. 1236) kendini eğlenceye verip devlet işlerine kayıtsız davranmasını fırsat bilip devlet idaresine hâkim olmuştu. O, kocası Sultan İltutmuş devrinde haremdeki diğer kadınlarla arasında çeşitli kıskançlıklar olduğundan iktidarı ele geçirince bunlardan intikam almak üzere harekete geçti. Onun emriyle bâzı câriyeler öldürüldü bazılarıysa işkence ve çeşitli zulümlere uğratıldılar. Ancak Şâh Terken bununla yetinmedi ve Sultan İltutmuş'un oğullarından Kutbeddin'in gözlerine mil çektirttikten sonra onu öldürttü. Bu olay diğer şehzâdelerin ve onları destekleyen emir ve meliklerin isyan etmelerine ve ülke idaresinin bozulmasına yol açtı. Nihayet Şâh Terken'in Sultan İltutmuş'un kızı Raziyye'yi öldürtmek istemesi üzerine Delhi halkı ayaklandı ve saray kuşatıldı. Şâh Terken yakalanarak hapsedildi. Onun çevirdiği entrikalar ayrıca oğlu Rükneddin Firûzşâh'ın tahttan indirilmesine de sebep oldu (18 Rebûülevvel 634/19 Kasım 1236)⁴.

Sultan Celâleddin Halacî (1290-1296), Karra'da yeğeni Alâeddin Halacî tarafından öldürüldüğü zaman Delhi'de bulunan hanımı Melike-i Cihân tahta sultanın en küçük oğlu Rükneddin İbrâhim'i oturtmuştu (695/1296). Melike-i Cihân bu sâyede küçük yaştaki oğlu aracılığıyla devlet idaresine hâkim olmak istemişti. Fakat Melike-i Cihân yine de oğlunun tahtta kalmasını sağlayamamış,

³ Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsri*, I, 454, 478; Ziyâeddin Berenî, *Târîh-i Firûzşâhi*, (nşr. Seyyid Ahmed Hân), Osnabrück 1981², s. 187, 196; 482; İbn Battûta (Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim el-Levâtî et-Tâncî) *Rihletü İbn Battûta (Tuhfetü'n-nuzzâr fi-garâi'bu'l-emşâr ve 'acâ'ibu'l-esfâr)*, (nşr. Abdülhâdî et-Tâzî), Rabât 1417 (1997), III, 90, 103; (trc. Mehmed Şerîf), *Seyâhatnâme-i İbn Battûta*, İstanbul 1333-1335 (1914-1917), II, 14, 25; Krş. İ. Husain Qureshî, *The Administration of the Sultanate of Delhi*, Karachi 1958, s. 65. Çağdaş yazarlardan Emir Hüseyin Dihlevî ise, *Devâl Rani ve Hzır Hân* (nşr. Muhammed Vefâ Bakayef, Duşanbe 1975, s. 100-101, 121) adlı tarihî mesnevîsinde Sultan Alâeddin Halacî'nin hanımı için "bânû-yı şâh" tabirini kullanmaktadır.

Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsri*, I, 454-457; Krş. M. Aziz Ahmad, *Political History and Institutions of Early Turkish Empire of Delhi*, Lahore 1949, s. 185-191.

Sultan Alâeddin Halacî'nin (1296-1316) Delhi üzerine yürümesi üzerine oğluy-la birlikte Multân'a kaçmak zorunda kalmıştı⁵.

Tahtta bulunan hükümdar öldüğünde onun hanımı şâyet oğlu tahta geçmediyse başka bir saraya taşınıyordu. Nitekim Sultan İltutmuş 1236'da öldüğünde tahta Şâh Terken'den olan oğlu Rükneddin Firûz-Şâh'ın geçmesi üzerine diğer hanımı Melike-i Cihân küçük yaştaki oğlu Nâsireddin Mâhmûd'u da yanına alarak Luni kasabasında bulunan saraya yerleşmiş ve kendi oğlunun 644 (1246) tarihinde tahta çıkışına kadar orada yaşamıştı⁶. Oğlunun tahta çıkışında etkin rol oynayan Melike-i Cihân'ın daha sonraları da devlet yönetiminde farklı yollardan nüfuz kazanmaya çalıştığını görüyoruz. Melike-i Cihân'ın 653 (1255)'te Eved vâlisi Melik Kutluğ Hân ile evlenmesi oğlu Sultan Nâsireddin Mâhmûd ile aralarının bozulmasına neden olmuştu. Bu dargınlık üzerine Melike-i Cihân, Melik İzzeddin Küşlü Hân ile birlikte isyan eden kocası Melik Kutluğ Hân'ı oğlu aleyhine desteklemişti. Ancak adı geçen melikler ve Melike-i Cihân'ın Delhi'yi ele geçirme girişimi, sultan ve Uluğ Hân Melik Balaban'ın aldığı önlemler sayesinde sonuçsuz kalmıştı (655/1257)⁷.

Sultan Muhammed-Şâh Tuğluk'un (1325-1351) annesi Mahdûme-i Cihân ise, hayırseverliği ve fakirlere karşı cömertliğiyle tanınmıştı⁸. Sultan Muhammed-Şâh Tuğluk annesine büyük saygı ve bağlılık duyardı. Hattâ bir defasında annesiyle birlikte yolculuğa çıkan Sultan Muhammed-Şâh Tuğluk gidilecek yere ondan bir süre önce gelmiş ve annesini karşılamaya çıkarak ona olan saygısını ayağınla öperek göstermişti⁹.

Mahdûme-i Cihân'ın Delhi'de kendisine ait "Bâbü'l-harem" veya "Bâbü's-sarf" adı verilen bir sarayı vardı. Mahdûme-i Cihân'ı sarayında ziyaret eden meşhur gezgin İbn Battûta'nın ifâdesinden¹⁰, burada tıpkı sultanın sarayındaki gibi birçok saray görevlisinin çalıştığı ve gelen misafirler için kabul merâsimleri ve ziyâfetler yapıldığı anlaşılmaktadır¹¹.

⁵ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhi*, s. 238-239; ayrıca bk. Kishori Saran Lal, *History of the Khaljis*, Calcutta 1967, s. 58, 61.

⁶ Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsri*, I, 472, 478-479; ayrıca bk. M. Aziz Ahmad, *age.*, s. 221-224.

⁷ Cüzcânî, *age.*, I, 493, II, 69; Krş. M. Aziz Ahmad, *age.*, 239-240, 244-245.

⁸ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhi*, s. 482; İbn Battûta, *Rihle*, III, 224; trc., II, 139.

⁹ İbn Battûta, *aynı yer*.

¹⁰ İbn Battûta, *Rihle*, III, 224-226; trc., II, 139-141.

¹¹ Qureshî (*age.*, s. 66), Delhi Türk Sultanlığı'nda Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi bir vâlide sultanlar saltanatı yaşanmadığını belirtirse de, verdiğimiz örnekler hükümdar annelerinin oğulları vasıtasıyla devlet idaresinde bazen oldukça etkili oldukları gerçeğini ortaya koymaktadır.

Sarayın harem kısmı hükümdarların kızlarının, kız kardeşlerinin ve küçük yaştaki erkek çocuklarının da yaşamlarını sürdürdükleri yerd. Sultan İttutmüş'un kızı Raziyye'nin devlet idaresine hâkim olan Şâh Terken'in kendisini öldürmek istediğini Kasr-ı Devlethâne'nin damından halka haykırdığına bakılırsa¹² onun adı geçen sarayda yaşadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Sultan Muhammed-Şâh Tuğluk'un kızkardeşiyle Emîr Seyfeddin Gadâ'nın düğün töreni sultanlık sarayında yapılmış ve damat gelini harem dairesinin önünden almıştı¹³.

Delhi Türk Sultanlığı'nda hükümdarın erkek çocuklarına şehzâde veya pâdişâhzâde adları verilir¹⁴. İleride sultan olarak devletin bütün sorumluluğunu üstlenecek olan şehzâdelerin eğitimlerine büyük özen ve titizlik gösterilirdi. Şehzâdelere devrin en meşhur hocaları (atabekân) ve bilginleri tarafından okuma-yazma, dilbilgisi, güzel yazı (hatt), tarih, siyâset bilimi ve fıkıh gibi dersler okutulmaktaydı¹⁵. Nitekim çağdaş yazar Ziyâeddin Berenî¹⁶, Sultan Muizzeddin Keykubâd'ın şehzâdeliğinde dedesi Sultan Balaban'ın gözetimi altında dönemin ünlü eğitimcilerinden (ustâdân-ı hatt ve ilm ve edeb) dersler alarak yetiştiğini ve ayrıca ok atmayı, mızrak kullanmayı ve top oynamayı (çevgân?) öğrendiğini açık bir dille ifade etmektedir.

Bunun yanısıra küçük yaşlardan itibaren ordu sevkettmeyi, savaş taktiklerini, silâh kullanmayı ve döğüşmeyi öğrenen şehzâdeler, ergenlik çağına gelince devlet ve ülke idaresini uygulamalı olarak öğrenmeleri için sultan tarafından çeşitli eyâletlere vâli olarak tayin edilmekteydiler¹⁷. Sözel geliş, Sultan Şemseddin İttutmüş oğullarından Melik Nâsıreddin Mahmûd'u Lâhor'a¹⁸ Melik Rükneddin Firûz'u Bedâûn'a¹⁹, Sultan Gıyâseddin Balaban oğulları Muhammed Hân'ı Multân'a Nâsıreddin Buğra Hân'ı önce Sunâm ve Sâmâne'ye sonra Bengal'e²⁰, Sultan Alâeddin Halacî ise oğlu Hızır Hân'ı Çitor'a vâli tayin etmişti²¹.

¹² İbn Battûta, *age.*, III, 122; trc., II, 36-37.

¹³ İbn Battûta, *age.*, III, 178-179; trc., II, 89-91.

¹⁴ Bk. Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsırî*, I, 468, 477; Emîr Hüseyin, *Deval Rani ve Hızır Hân*, 162, 236; Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 27, 38, 121, 576-577; Hâce Abdülmelik İsmâî, *Futûhu's-selâtin*, (nşr. Ağa Mehdi Hüseyin), Agra 1938, s. 119-120, 156; Afîf, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 65, 146, 274-275.

¹⁵ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 144-145.

¹⁶ *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 128.

¹⁷ Qureshî, *age.*, s. 66.

¹⁸ Hasan Nizâmî, *Tâcü'l-meâsir*, İng. trc. Elliot-Dowson, *age.*, II, 241.

¹⁹ Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsırî*, I, 454.

²⁰ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 53, 92, 80, 109-110; ayrıca bk. M. Aziz Ahmad, *age.*, s. 277-278, 283.

²¹ Emîr Hüseyin Dihlevî, *Hazâ'inü'l-futûh (Khazain-ul-Futuh)*, (İng. trc. Wahid Mirza), Lahore 1975, s. 35; ayrıca bk. Lal, *age.*, s. 101.

Şehzâdeler ordudaki en yüksek rütbe olan "hân" unvânını taşırlar²² ve saray protokolüne göre genel kabullerde hükümdarın arkasında onun en yakın adamlarıyla birlikte dururlardı²³. Sultanın sık sık tertiplemediği av partilerinde de şehzâdelerin dâimâ yer aldıkları görülüyor²⁴.

Delhi Türk sultanlarının özel hayatları içinde sık sık meclis-i hâss adı verilen eğlence meclisleri düzenlemekte idiler. Hükümdarın ileri gelen devlet teşkilâtı mensuplarını ve en güvendiği yakın adamlarını (havâss) kabul ettiği bu özel toplantılara meclis-i hâss²⁵ adı verilir²⁶. Bu toplantılar sarayın kabul dairesinde çoğunlukla "bâr-ı âmm" adı verilen genel kabullerden sonra yapılmaktaydı²⁷.

Bazen sultanın meclis-i hâss'lara devrin meşhur bilginlerini dâvet ettiği ve onlarla devlet işleri hakkında görüşerek fikir ve tavsiyelerini aldığı da olurdu. Sözel geliş Sultan Muhammed-Şâh Tuğluk halkın şikâyetlerini dinleyip davalarına baktığı mezâlîm dîvanlarından sonra topladığı meclis-i hâss'da âlimleri huzuruna kabul eder ve onlarla sohbet edip yemek yerdi. Bu görüşmeden sonra onlar huzurdan çıkarlar ve hükümdar nedimler ve mutribler ile kalarak eğlenirdi²⁸.

Sultanın meclis-i hâss'a katılanlar ile yemek yemesi âdetti²⁹. Sarayda verilen bu özel ziyâfete "ta'âmü'l-hâss" deniliyordu ve sultanla aynı sofrada yemek yiyenlerin sayısı yirmi kişi kadardı³⁰. Buradan hareketle meclis-i hâss'a katılanların sayısının da yirmi kişi civarında olduğu söylenilebilir. Çağdaş yazarlardan İbn Fazlullah el-Ömerî ise, ta'âmü'l-hâss'da emîrlerin yanısıra fakihlerin de yer aldığını belirtmektedir.

²² Bk. Emîr Hüseyin, *Hazâ'in*, s. 35; Berenî, *age.*, s. 240, 367, 423, 527; Afîf, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 65, 150, 427-428.

²³ Afîf, *age.*, s. 279.

²⁴ Afîf, *age.*, s. 317, 325.

²⁵ Bk. Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 131; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebâr fî memlûki'l-emâr (Hindistan ile ilgili kısımlar)*, (nşr. Otto Spies), *Islamic Geography, CXXII, Texts and Studies on the Historical Geography and Topography of India and South East Asia*, II, (toplayan ve yeniden yayımlayan Fuad Sezgin), Frankfurt-Main 1993, s. 17, 31.

²⁶ Bu meclislere Selçuklular'da bâr-ı hâss adı verilmekteydi (Bk. Nizâmülmülk, *Siyerü'l-mülâk Yâ Siyâsetnâme*, (nşr. Mehmet Altay Köymen), Ankara 1976; s. 127; ayrıca bk. Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, II, Ankara 1983, s. 46.

²⁷ İbn Fazlullah el-Ömerî, *age.*, s. 30-31.

²⁸ İbn Fazlullah el-Ömerî, *age.*, s. 31.

²⁹ Bk. Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 289.

³⁰ İbn Battûta, *Rihle*, III, 162; trc., II, 73.

Meclis-i hâss'larda kimlerin buldukları ve görev yaptıkları hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Ancak yine de bazı çağdaş yazarların kayıtlarından³¹ hükümdara en yakın emîrler (ümerâü'l-havâss), emîr-i meclis ve emîr-i hâcib (bârbeg) veya nâ'iblerinin bu toplantılarda yer aldıkları anlaşılıyor.

Delhi Türk Sultanlığı kaynaklarında meclis-i hâss'lar genellikle hükümdarın eğlenmek amacıyla tertiplelediği toplantılar olarak tarif edilir³². Eğlence meclislerine katılan görevliler arasında nedimler ve mutribler önemli yer işgal etmekteydiler. Bu meclislerde edebî ve ilmî sohbetler yapılır, çalgı çalınıp şarkılar, gazeller okunurdu³³. Hükümdar isterse içki getirilip sunulmasını emrederdi³⁴. Böyle içkili dâvetler, meclis-i 'işret, meclis-i 'iyş, meclis-i tarab veya meclis-i şarâb gibi özel adlarla anılmaktaydı³⁵. Ayrıca dans ederek hükümdar ve konuklarını eğlendiren rakkâs ve rakkâselerin yanı sıra maskaralar, hokkabâzlar ve mizahçılar ve komik kimselerin de Delhi sultanlarının meclis-i hâss'larında yer aldıkları görülür. Bazı hükümdarlar ise, meclis-i hâss'larda pehlivan güreşleri tertip ettirmektedirler. Meselâ Sultan Fîrûz-Şâh Tuğluk her hafta Cuma namazlarından sonra eğlence meclisleri düzenlediği Mahall-i Çehçe-i Çûbîn'de devrin meşhur güreşçileri arasında karşılaşmalar düzenler ve hikâyecilerin anlattığı efsâne ve kıssaları dinlerdi³⁶.

Sarayda eğlence meclislerinin düzenlendiği yere "meclishâne-i hâss" veya "meclishâne-i sultân" adı veriliyordu. Eğlencelerde kullanılan kadeh, şişe, testi gibi eşyalar da burada muhafaza edilmekteydi³⁷. Eğlence meclislerine katılan ileri gelenlerin (serân) ise, sultanın sağ ve sol tarafında oturdukları anlaşılıyor³⁸.

Eğlence amaçlı meclislerin ne zaman düzenlenecekleri hususunda belirli bir kural yoktu ve doğrudan doğruya hükümdarın isteğine bağlıydı. Ayrıca bu meclislerin özellikleri, hükümdarın karakteriyle yakından alakalıydı. Eğer hükümdar bilim ve edebiyata ilgi duyuyorsa, bu meclislere katılanların önemli

³¹ Bk. İbn Battûta, *aynu yer*.

³² Bk. Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 131; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ehsâr*, s. 17, 31; Nizâmüddîn Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, I, 80, 152, 154.

³³ Berenî, *age.*, s. 198-201; İsmâîl, *Fütûhu's-selâtin*, s. 135, 305-306.

³⁴ Berenî, *age.*, s. 159, 183, 192.

³⁵ Bk. Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, I, 424; Berenî, *age.*, s. 46, 129, 198; İsmâîl, *Fütûhu's-selâtin*, s. 135, 231, 305; Nizâmüddîn Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, I, 87, 122-123, 145; Muhammed Kâsım Hindûşâh Esterâbâdî Firişte, *Gülşen-i İbrâhîmî*, Kanpur 1884 (taşbasma, iki cilt bir arada), s. 90.

³⁶ Afîf, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 367-368.

³⁷ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 284-285.

³⁸ İsmâîl, *Fütûhu's-selâtin*, s. 135.

bölümünü devrin en meşhur bilgileri, edebiyatçıları, şâirleri; bunun aksine hükümdar içkiye, zevk ve sefâyâ düşkün biriyse, eğlence meclislerinde büyük çoğunluğu şarkıcılar (hânendegân, hoş-gûyân), çalgıcılar (mutribân), rakkâs ve rakkâseler, maskara ve hokkabazlar oluşturlardı.

Hükümdarın özel hayatında av partileri de önemli yer tutmaktaydı. Nitekim Delhi sultanlarından Şemseddîn İltutmuş, Gıyâseddîn Balaban ve Alâeddîn Halacî'nin özellikle kış mevsimine rastlayan yılın dört ayında, Fîrûz Tuğluk-Şâh'ın (1351-1388) ise yılın hemen her ayında ava çıktığı çağdaş kaynaklar tarafından kaydedilmektedir³⁹.

Sultanın ava çıkması belli bir düzen içinde olurdu. Sultan ava giderken çetr, serâperde ve bayrak gibi hâkimiyet sembolleri yanında olduğu halde genellikle fil üzerinde başkentten çıkardı. Sultanın önünde sâdece hâcibler ve nevbet çalan bando takımı atlarına binmiş olarak ilerler, rehberler ise yaya olarak giderlerdi. Sultanın sağ ve solunda onbeşer adam bulunurdu. Bunlar arasında vezîr, baş-kadı (kâdı-yı memâlik) gibi yüksek devlet görevlileri ile büyük melik ve emîrler de olurdu. Sultanın hemen arkasından bayrak ve sancakları ve develer üzerine yüklenmiş büyük davullar giderdi. Daha sonra ise havâss yani en yakın adamları, gulâmlar melikler, emîrler ve şehzâdeler gelirlerdi⁴⁰. Sultan Gıyâseddîn Tuğluk-Şâh (1320-1325) devrinden itibaren hükümdarların ava çıkarken sağ ve sol taraflarında tavuskuşu tüyleriyle süslü birer mızrak götürdükleri görülüyor. Avda kullanılan leopar (yûz), kaplan ve karakulak gibi hayvanlar sultanın sağındaki mızrağın arkasında şâhin, doğan gibi yırtıcı kuşlar ise sol tarafındaki mızrağın arkasında bakıcılarıyla birlikte ilerlemektedirler⁴¹.

Av partilerinde emîr-i şikâr ve nâibi mutlaka yer almaktaydı. Ayrıca sarayın av işleri dairesi (şikerehâne) çalışanları ile başkentteki bütün avcılar sultanın tertiplelediği av partilerinde görev yaparlardı⁴². Mutfak, şarâbhâne, ferrâşhâne çalışanları ve meş'aledârlar da av sırasında yiyecek, içecek, konaklama ve aydınlatma gibi gereksinimleri karşıarlardı⁴³. Sultanın avlarda kullandığı atlar, "pâygâh-ı şikerehâne" adı verilen ayrı bir ahırda muhafaza edilir ve ava çıkılacağı zaman buradan tedârik edilirdi. Çağdaş yazarlardan Afîf⁴⁴, Sultan Fîrûz-

³⁹ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 599-600.

⁴⁰ İbn Battûta, *Rihle*, III, 239; trc., II, 158; Afîf, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 317.

⁴¹ Afîf, *age.*, s. 317-318.

⁴² Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 54; Afîf, *age.*, s. 318.

⁴³ İbn Battûta, *Rihle*, III, 237, 239; trc., II, 157; Afîf, *age.*, s. 317.

⁴⁴ *age.*, s. 318.

Şâh Tuğluk zamanında pâygâh-ı şikercâhede 1.200 tane at bulunduğunu belirtmektedir.

Hükümdarlar ava, en az birkaç bin askerden oluşan kalabalık bir birlikle çıkmaktaydılar. Sözcüleri, Sultan Balaban, Delhi'nin 20-30 km. civarında avlanırken bile, yaya ve okçu sınıflarından en güvendiği 1.000 adamdan meydana gelen bir kuvveti beraberinde götürürdü⁴⁵. Aynı şekilde Sultan Muhammed-Şâh Tuğluk ve Sultan Firûz-Şâh Tuğluk'un ava kalabalık kuvvetler eşliğinde çıktıkları çağdaş yazarlar tarafından kaydedilmektedir⁴⁶. Bazı hükümdarların da sefer sırasında av partileri veya süreklilik avı düzenleyerek askerlerini savaşa hazırladıklarını görüyoruz. Sözcüleri, Sultan Alâeddin Halacî, ordusuyla Ranthambor kalesi üzerine yürürken yol üzerindeki menzillerden Tilpat'ta ordugâh kurmuş ve burada kaldığı birkaç günü süreklilik avı tertipleyerek geçirmişti (700/1301)⁴⁷.

Hükümdarın av partilerinde aslan, kaplan, fil, kurt, yaban çeşmesi, antilop, geyik, ceylan, tavşan, ördek, tavus gibi çeşitli kuşlar ile balık avlanmaktaydı⁴⁸. Bu hayvanların herbirinin yaşadığı yerler farklıydı. Bazıları sıcak ve kurak bölgelerde, bazıları ise balta girmemiş tropikal ormanlarda yaşadığından avlanmaları için önceden gerekli hazırlıkların yapılması ve uzun süre takip edilmeleri gerekmektedir. Bu şekilde yapılan süreklilik avlarının günlerce hattâ birkaç ay devam ettiği görülüyor. Meselâ Sultan Firûz Tuğluk-Şâh'ın süreklilik avı için oluşturulan çemberde 70-80 gün boyunca beklediği kaydedilmektedir⁴⁹.

Süreklilik avlarında, sultanın adamları avlanılacak yeri önceden geniş bir çember içine alırlardı. Bazen uzunluğu 25 km.'yi bulan bu çembere "nerge" veya "pere" adı verilmekteydi. Sultan çemberin ortasında adamlarıyla güvenli bir yerde dururdu. Çember oluşturulduktan sonra içinde kalan av hayvanları, çember daraltılmak suretiyle sultanın önüne doğru sürülürdü. Sultan ise, bu hayvanları okla vurarak avlardı⁵⁰.

⁴⁵ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 55.

⁴⁶ İbn Battûta, *Rihle*, III, 239; trc., II, 158; Affî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 317-325. İbn Fazlullah el-Ömerî (*Mesâlikü'l-ebâr*, s. 19) ise, mübâlağaya kaçarak Sultan Muhammed-Şâh Tuğluk'un ava giderken yanında yüz bin süvari götürdüğünü belirtmektedir.

⁴⁷ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 272-273.

⁴⁸ Bk. Emîr Hüsrev, *Nuh Sipihr*, (nşr: Muhammed Vâhid Mirzâ), Kalkûta 1950, s. 275-283; Affî,

Târîh-i Firûzşâhî, s. 319-327.

⁴⁹ Affî, *age.*, s. 318-319.

⁵⁰ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 272-273; Affî, *age.*, s. 316-327.

Delhi Türk sultanları, avlanmanın yanısıra boş zamanlarında, tıpkı Gazneli ve Selçuklu hükümdarlarının yaptığı gibi⁵¹ bir tür atlı polo oyunu olan çevgân (gûy zeden)⁵² oynamaktaydılar. Hattâ Delhi Sultanlığı'nın kurucusu Sultan Kutbeddin Aybeg çevgân oynarken atından düşerek ölmüştü (607/1210)⁵³. Yaşı çevgân oynayamayacak kadar ilerlemiş olan hükümdarların bile saraylarında çevgân müsâbakaları düzenleyerek oynayanları seyretmelerinden⁵⁴ ise, çevgân oyununun sarayda bir nevi âdet hâlini aldığı anlaşılmaktadır.

Çevgân'ın kaç kişiyle ve nasıl oynandığı hakkında kaynaklardan bilgi edinmek mümkün olmuyor. Bununla birlikte hükümdarın bu oyunu devlet ileri gelenleri, şehzâdeler, emîr ve melikler ile oynadığını gösteren bazı kayıtlara rastlamaktayız. Sözcüleri Sultan Balaban devri ileri gelenlerinden Melik Alâeddin Küşlü Hân'ın çevgân oyununda çok usta olduğu ve hattâ sultan tarafından kendisine altın bir çevgân sopası (çevgân-ı zer) hediye edildiği anlaşıyor⁵⁵. Emîr Hüsrev Dihlevî ise⁵⁶, Sultan Alâeddin Muhammed-Şâh'ın oğlu Şehzâde Hızır Hân'ın çevgân oynadığından bahsetmektedir. Yine Emîr Hüsrev'in eserlerindeki⁵⁷ bazı kayıtlardan Delhi sultanlarından Alâeddin Muhammed-Şâh Halacî ve Kutbeddin Mübârek-Şâh Halacî devirlerinde çevgân oyununa epeyce rağbet edildiğini anlıyoruz. Buna göre, adı geçen hükümdarların da bizzat çevgân oynadıkları sonucuna varılabilir.

Özetleyecek olursak, Delhi Türk sultanlarının âilevi hayatları haremde geçmekteydi. Özel hayatları çerçevesinde hükümdarlar resmî işlerden arta kalan zamanlarda saray içinde kültürel ağırlıklı veya sadece eğlence amaçlı toplantılar (meclis-i hâss) yapmaktaydılar. Saray dışında ise av partileri ve çevgân oyunu önemli bir yer tutmaktaydı.

⁵¹ Bk. M. Altay Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, II, s. 63; Güller Nuhoglu, *Beyhâkî Tarihî'ne Göre Gazneliler'de Devlet Teşkilâtı ve Kültür*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora tezi, İstanbul 1995, s. 123.

⁵² Bk. H. Massé, "Çawgân", *EP*, II, 16-17.

⁵³ Hasan Nizâmî, *Tâcü'l-meâsîr*, İng. trc. Elliot-Dowson, *History of India As Told By Its Own Historians*, II, 237; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsri*, II, 418; ayrıca bk. M. Aziz Ahmad, *age.*, s. 147.

⁵⁴ İbn Battûta, *Rihle*, III, 177; trc., II, 88.

⁵⁵ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 113.

⁵⁶ Emîr Hüsrev, *Deval Rani ve Hızır Hân*, s. 265.

⁵⁷ *Hazâ'in*, s. 49, 78, 95; *Nuh Sipihr*, s. 302 vd.

SUMMARY

Delhi Turkish Sultans (1210-1414) spent their private lives in the palace and harem. Sons of the sultans (shāhzādagān), wives and female slaves also lived in harem. Other hand, sultans usually organized hunting and amusement parties. These parties especially social and cultural. Here gathered the most brilliant conversationalists, the best poets, literates, musicians, dancers and comics in the sultanate.